per 50–70 cm. Šiose 4 kapavietėse iš viso palaidoti 126 vokiečių kariai.

26 mirusieji, kurių palaikai aptikti karių kapinėse, buvo palaidoti karstuose. Spėjama, jog sprendimas ar laidoti mirusį karį karste, būdavo priimamas atsižvelgiant ne į kario laipsnį ar nuopelnus, bet į galimybes gauti karstą ir esamą situaciją. Karstai skirtingo dydžio, pagaminti iš kitos paskirties daiktų (pavyzdžiui, durų). Tai rodo, jog karstus gamino vietiniai Šiaulių rajono gyventojai vokiečių kariams paprašius ar įsakius.

Likusios 3 kapavietės yra laikomos palaidojimo vietomis, nes akivaizdu, jog tose vietose nebuvo formuojamos kapinės, o kariai laidoti tik pavieniuose kapuose (Arvydiškė ir Pamockė) ar masiniame kape (Rožių g. 16, Šiauliai). Šiose vietose karius galėjo laidoti vietiniai gyventojai, tačiau tai patvirtinančių radinių aptikta tik Šiauliuose. Šiose vietose palaidoti tik 8 iš 134 2017 m. ekshumuotų vokiečių karių.

2 vokiečių karių palaidojimo vietos (Arvydiškė ir Pamockė) ir tarybinių karių palaidojimo vieta (Ožkėnai) buvo išplėšta ir dalinai sunaikinta nelegalių kasinėjimų metu, spėjama, XX a. II pusėje. Visi šie objektai vietovėje buvo pažymėti kryžiais ar tvoromis. Tai rodo, kokia opi yra nelegalių kasinėjimų problema.

Iki 2018 m. Šiaulių rajone ekshumuoti 201 vokiečio kario palaikai iš 10 kapaviečių. 2018 m. ekshumacijas planuojama pratęsti.

Karių palaikai, nustačius palaidotųjų tapatybes, kartu su kapuose aptiktomis aprangos ir ekipuotės liekanomis bus perlaidoti Kauno Aukštųjų Šančių karių kapinėse. Radiniai, galintys padėti identifikuoti žuvusiuosius arba turintys simbolinę reikšmę karių palikuonims, bus perduoti VDK.

The Exhumation of Soldiers' Remains in Šiauliai District

In 2017, the search for the burial sites of Second World War German soldiers continued in Šiauliai District and the discovered graves were exhumed. Investigations were conducted at 10 sites, which totaled 815.5 m^2. The remains of 134 Wehrmacht and 2 Red Army soldiers were exhumed (Fig. 1).

All of the remains belonged to 15–50 year-old males. Changes associated with heavy physical loads as well as various bone fractures and lesions that were probably the result of battles and artillery barrages, were recorded on the skeletons. Uniform parts, gear, weaponry, personal items (Figs. 2–6), and 107 identification tags, most of which belonged to the Wehrmacht, but also included those from the Luftwaffe and Kriegsmarine (Fig. 7), were discovered during the investigation. The remains of the military personnel will be reinterred in Aukštieji Šančiai Military Cemetery in Kaunas.

Ramūnas Šmigelskas, Harry Jol, Paul D. Bauman, Alastair McClymont, Philip Reeder, Richard Freund

Buvusios Vilniaus žydų darbo stovyklos žvalgymai

Vilniuje, Subačiaus g. 47 ir 49 stovi du šešiaaukščiai pastatai. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje pigių higieninių butų draugija pastatė vadinamuosius „pigiuosius namus" neturtingiems žydams. 1941 m. dauguma šių namų gyventojų buvo nužudyti Paneriuose. Į tuščius pastatus buvo suvaryti vaikai ir tarybinių karių šeimos, kurie 1943 m. rugsėjo 9 d. išvežti

1 pav. Vilniaus žydų darbo stovykla 1941–1944 m. <http://vilnius21.lt/subaciaus4>

Fig. 1. The Vilnius Jewish labour camp during 1941–1944.

į Alytaus koncentracijos stovyklą, kiti į Vokietiją ir Prancūziją priverstiniams darbams (*KPDs vertinimo tarybos aktas* KPD–RM–2119). 1943 m. rugpjūčio pabaigoje – rugsėjo pradžioje, prieš likviduojant Vilniaus getą, mieste buvo įsteigta keletas žydų darbo stovyklų. Viena jų buvo minėtuose pastatuose (1 pav.). Į šią stovyklą perkelta keli šimtai kvalifikuotų darbininkų kartu su šeimomis. Daugiausia tai buvo mechanikai, skardininkai, šaltkalviai, stikliai ir t. t., kurie, dar iki įsteigiant stovyklą, būdami gete, dirbo karinės technikos remonto dirbtuvėse HKP (vok. *Heereskraftfahrpark/Ost/562*). Dirbtuvėse dirbo stovyklos kaliniai, kurie čia pat ir gyveno. Dirbtuvės buvo įsikūrusios ir abiejų Subačiaus gatvės gyvenamųjų blokų pirmuosiuose aukštuose bei kaimynystėje – nedideliame vienaaukščiame korpuse į R nuo I bloko. Atgabentos į stovyklą mašinos buvo remontuojamos arba išrenkamos dalimis prie remonto duobių į V nuo II bloko (7 dešimtmetyje čia pastatyti penkiaaukščiai namai). Stovyklos teritorija buvo aptverta spygliuota viela, o įėjimas buvo iš Subačiaus gatvės pusės. Ilgainiui ji pradėta vadinti HKP stovykla.

1943 m. gete buvo sudarinėjami sąrašai darbininkų, kurie turėjo patekti į stovyklą. Daugeliui stovykla buvo viltis išgyventi, nes getą buvo planuojama likviduoti. Stovykloje gyveno ir moterys su vaikais, iš viso daugiau kaip 1000 žmonių. 1944 m. kovo 27 d. stovykloje įvykdyta „vaikų akcija“, kurios metu buvo paimti vaikai, pagyvenusios moterys ar kiti nedarbingi žmonės. Visi jie tapo Panerių aukomis. Dalis vaikų spėjo pasislėpti „malinose“ – pastato sienose ar po grindimis įrengtose slaptavietėse. 1944 m. liepos 1 d. stovyklos prižiūrėtojas Karlas Plagge perspėjo stovyklos darbininkus, kad stovykla bus evakuota ir perduota SS daliniams. Dalis darbininkų sugebėjo pabėgti, kiti pasislėpė „malinose“. Kitomis dienomis tikrinant daugelio jau trūko. Liepos 3 d. stovyklos darbininkai suvaryti į sunkvežimius, vėliau jie sušaudyti Paneriuose. Dalis pasislėpusiųjų „malinose“ buvo aptikti ir sušaudyti vietoje. Vokiečių kariai stovyklą paliko liepos 4 d. Dalis pasislėpusiųjų išgyveno (Žydų darbo stovyklos HKP dokumentai, *LCVA*).

Buvusi HKP stovyklos teritorija šiuo metu yra už Vilniaus senamiesčio ribų, į P nuo istorinio Vilniaus Paupio ar Paplavų kvartalo. Ją dabar iš P pusės supa P aplinkkelis, Drujos g. Buvusios stovyklos teritorijoje yra du paminklai. Tarp pastatų šiuo metu yra asfaltuota automobilių stovėjimo aikštelė. Į V nuo pastato Subačiaus g. 47 yra vaikų žaidimo aikštelė, o už jos – 7 dešimtmetyje pastatyti penkiaaukščiai gyvenamieji namai. Istoriniuose šaltiniuose minimas dirbtuvių arba kalvės pastatas yra vėliau buvusios pirties pastatas Subačiaus g. 49A.

Archeologiniai žvalgymai vykdyti tarp pastatų, teritorijoje prie paminklo (2 pav.) ir V pastatų kieme, vaikų žaidimo aikštelėje (3 pav.). Naudotas georadaras bei elektrinės varžos tomografas. Georadaru žvalgytas bendras apie

2 pav. Teritorijoje prie paminklų atliekami tyrimai elektrinės varžos tomografu. R. Šmigelsko nuotr.

Fig. 2. The electrical resistance tomography survey in the area near the monument.

3 pav. Vaikų žaidimų aikštelėje atliekami tyrimai georadaru. R. Šmigelsko nuotr.

Fig. 3. The georadar survey in the children's playground.

1470 m^2 plotas. Teritorijoje prie paminklo fiksuotos anomalijos, buvusios duobės, kurias galbūt galima sieti su masinės kapavietės vieta. Pastato Subačiaus g. 47 V kieme georadaru fiksuota buvusios tranšėjos vieta, kuri taip pat galėjo būti naudojama mirusiesiems laidoti.

Prieš pradedant tyrimus elektrinės varžos tomografu, visa buvusios darbo stovyklos teri-

torija nufotografuota dronu. Fotogrametriškai buvo sukurta ortofotografinė ir topografinė nuotrauka. Taip siekta aptikti reljefo įdubimų, tačiau jų nerasta. Ties pastato Subačiaus g. 49 P galu fiksuota pakitusi augmenija, tad šioje vietoje toliau vykdyta elektrinės varžos tomografija ir dirbtinė poliarizacija. Prie esamo paminklo, reljefo pakilumoje, kurioje taip pat vykdyti tyrimai georadaru, fiksuota buvusi iškasa.

Pastato Subačiaus g. 47 V kieme atlikti dviejų profilių matavimai elektrinės varžos tomografu. Šioje vietoje taip pat fiksuotos dvi galimos buvusios tranšėjos. Fiksuotų anomalijų negalima traktuoti kaip neabejotinų masinių kapaviečių, tačiau remiantis istorine informacija ir atliktų tyrimų rezultatais, tokia galimybė neatmestina.

Pastato Subačiaus g. 47 Š dalyje, rūsyje, aptikta buvusi slėptuvė – „malina“. Joje rastas bato kurpalis ir medinė rankų darbo mašinėlė. Neturima tvirtų įrodymų, kad šiuos daiktus galima priskirti stovyklos egzistavimo laikotarpiui. Nepaisant to, minėti daiktai buvo perduoti Vilniaus Gaono žydų muziejui.

The Field Evaluation of the Former Vilnius Jewish Labour Camp

In 2017, an evaluation was conducted on the grounds of a Vilnius Jewish labour camp house and installation complex (Subačiaus St. 47, 49). A Jewish labour camp was created in HKP 562 at this site (Fig. 1) in 1943 and liquidated by the Germans in early July 1944. A geophysical survey was conducted between the buildings, in the area near the monument, in the W courtyard of the buildings, and in a children's playground (Figs. 2–3). The survey made use of georadar and electrical resistance tomography. The survey's aim was to identify possible mass burial sites.

Anomalies (former pits), which could perhaps be connected with a mass burial site, were recorded in an area near the monument. Anomalies, namely former trench sites, were also recorded in the W courtyard of the building at Subačiaus St. 47. A former hideout, a '*malina*', was discovered in the cellar in the N part of the building at Subačiaus St. 47.

Ilona Vaškevičiūtė,
Dominika Siemińska

Armijos Krajovos karių kapų paieška ir ekshumacija Šalčininkų rajone

Vilnijos krašte 2017 m. vyko lenkų karių, žuvusių per II Pasaulinį karą, paieškos ir jų rastų palaikų ekshumacija. Darbus vykdė Lenkijos tautos atminties instituto Pakraščių (*Kresy*) skyriaus Paieškų ir identifikacijos padalinys. Tyrimų grupėje dirbo istorikai dr. Leonas Popekas ir dr. Adamas Kuczyńskis, archeologai dr. Dominika Siemińska ir Michałas Nowakas bei draugijos Oderis–Nemunas savanoriai. Taip pat dalyvavo vietinės savivaldos atstovai – Šalčininkų rajono meras Zdislavas Palevičius, Pabarės seniūnas Tadeušas Miniakovskis, Eišiškių seniūnas Miroslavas Bogdziunas. Antropologinius tyrimus ir jų ekspertizę atliko Torunės Mikalojaus Koperniko universiteto dr. Magdalena Krajewska, genetinius – to paties universiteto Medicinos fakulteto Teismo medicinos kolegijos specialistai.

Buvo dirbama pagal iš anksto numatytą programą, kuri sudaryta atsižvelgiant į 2017 m. pavasarį atliktus žvalgomuosius (nedestruktyvius, archyvinės paieškos ir naratyvinius) tyrimus. Pagrindinis šios programos tikslas buvo identifikuoti Armijos Krajovos (toliau – AK)